

Van idealist naar specialist

Over de relatie tussen sociologie en praktijk

Sietske Waslander¹

Nederlandse sociologen die samen een rapport schrijven over hun gezamenlijke toekomst. Dat is een verdienste op zich en een felicitatie waard. Het rapport *Samenleven en samenwerken* (KNAW, 2006) illustreert de relevantie en actualiteit van ons vak aan de hand van vier klassieke hoofdvragen van de sociologie. De drie hoofdvragen die de kern vormen van het leerboek van Ultee, Arts en Flap (2003) – rationalisering en modernisering, sociale cohesie en ongelijkheid – worden aangevuld met een vraag naar identiteitsvorming. Deze aanvulling is belangrijk en maakt een sociologisch perspectief op ‘productievraagstukken’ mogelijk, naast het gangbare perspectief op verdelingsvraagstukken (zie ook Waslander & Glebbeek, in druk). Bovendien opent de vraag naar identiteitsvorming de weg om ook meer etnografisch onderzoek tot de kern van de sociologie te rekenen.

In *Samenleven en samenwerken* is een apart hoofdstuk gewijd aan de maatschappelijke rol van de sociologie. In de bundel *Balans en toekomst van de sociologie* (Engbersen & De Haan, 2006) wordt een deel ingeruimd voor beleidsonderzoek. Voor mij, met als leeropdracht ‘beleid en de sociologische praktijk’, is die aandacht voor de maatschappelijke rol van de sociologie uiteraard verheugend. In de tekst van het rapport wijst de commissie herhaaldelijk en consequent op het belang van ‘een goede relatie’ tussen sociologen die binnen en buiten de universiteit werkzaam zijn. Als iemand die met het ene been binnen en met het andere been buiten de universiteit werkzaam is als socioloog, belichaam ik die relatie welhaast in de meest letterlijke zin van het woord.

Allemaal redenen tot vreugde. Toch heb ik ook kritiek. De commissie beveelt aan ‘de uitwisseling van kennis’ te bevorderen tussen universitaire en niet-universitaire sociologen. Deze formulering veronderstelt dat de relatie tussen beide vormen van sociologiebeoefening getypeerd moet worden als een kennisrelatie. Dat uitgangspunt onderschrijf ik. Mijn punt is dat de commissie deze opvatting niet consequent genoeg doorzet. Om dat duidelijk te maken, begin ik met de vraag hoe we de relatie tussen, wat ik zal noemen, de academische sociologie en de praktijksociologie het beste kunnen duiden. Vervolgens zal ik aangeven welke consequenties dat dan heeft.

Van idealist ...

Zoals ook in het rapport vermeld, heeft de sociologie in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw slechte ervaringen opgedaan met al te veel bemoeienis met het beleid. Sociologen geloofden – overigens net als vele anderen – destijds nog in enige maakbaarheid van de samenleving. Alras bleek dat problemen rond het samenleven vele malen weerbarstiger zijn dan simpele oplossingen vooronderstellen. De maakbaarheidsmythe werd de sociologie zwaar aangerekend, of dat nu terecht was of niet. De academische sociologie trok zich grotendeels terug uit beleid en debat om haar positie binnen de universiteit te redden. Bemoeienis met beleid en deelname aan het publiek debat werd iets voor idealisten, wetenschap werd bedreven binnen de universiteit.

Ondanks terugtrekkende bewegingen van de academische sociologie, is buiten de academie een bloeiende sociologische praktijk ontstaan. De activiteiten in die praktijk beslaan het hele spectrum van onderzoek ten behoeve van beleid (waaronder allerlei varianten van monitoring), via plan-, proces- en productevaluaties, tot beleidsadvisering en beleidsontwerp. Zoals de verkenningcommissie terecht stelt, is dit niet het exclusieve terrein van sociologen. Niettemin worden deze activiteiten ook door sociologen en ook vanuit een expliciet sociologische optiek verricht.

De kardinale vraag is nu hoe de academische sociologie en de praktijksociologie zich tot elkaar verhouden. Hoe kijkt de verkenningcommissie, die hoofdzakelijk uit academische sociologen bestond, aan tegen praktijksociologen? Veelzeggend is het aantal verschillende, als synoniem gebruikte benamingen. Zo lezen we over 'niet-academische', 'niet-universitaire' of 'buiten-universitaire' sociologie. Deze termen nemen de academische sociologie als vertrekpunt om vervolgens bijna niet anders te kunnen dan te constateren dat praktijksociologie geen academische sociologie is. Door te starten met een negatie krijgen deze woorden, onbedoeld, al snel een negatieve connotatie. Daar kunnen we geen 'goede relaties' mee onderhouden.

Het rapport spreekt ook van 'toegepaste sociologie', mogelijk in navolging van het in Amerika populair geworden *applied sociology*. Achter deze term schuilt een impliciete opvatting over kennisontwikkeling. In die lineaire opvatting wordt fundamentele kennis ontwikkeld aan universiteiten, waarna die in 'het veld' wordt toegepast. Het is de vraag of een dergelijk model van kennisontwikkeling überhaupt opgaat, maar zeker voor een gedragswetenschap is dat discutabel. De lineaire optiek biedt geen ruimte aan vormen van kennisontwikkeling buiten de universiteit. Zoals ik eerder elders heb betoogd, wordt ook buiten de universiteit sociologische kennis ontwikkeld (Waslander, 2003). Er is een praktijk ontstaan met een eigen dynamiek van kennisontwikkeling. Ik wil ook hier nog eens benadrukken dat die dynamiek een ándere is dan die in de wetenschap en dat er ook ándere criteria voor gelden. U hoort mij niet zeggen dat onderzoeks- en adviesbureaus wetenschappelijke instellingen zijn. Sommige vakgenoten concluderen hieruit dat de academische sociologie de praktijksociologie dus ook niet serieus hoeft te nemen. Mij lijkt dat erg kortzichtig en veel te gemakkelijk. Het begrippenpaar fundamenteel en toegepast impliceert dat het om één type kennis gaat. Deze termen voldoen niet als we de eigenheid van de verschillende vormen van kennisontwikkeling recht willen doen.

Zelf hanteer ik liever de term praktijksociologie, een term die de commissie overigens ook nog gebruikt. De vraag hoe de academische en de praktijksociologie zich tot elkaar verhouden,

is zeker geen specifiek Nederlandse vraag. De afgelopen jaren is met name in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk veel over deze kwestie gediscussieerd. Verhelderend in dit verband is het pleidooi van Burawoy (2005) voor *public sociology*.

Public Sociology

Op basis van de twee vragen '*sociology for what*' en '*sociology for whom*' komt Burawoy tot een indeling in vier typen sociologische kennis, elk met eigen criteria voor onder meer de aard van de kennis, legitimiteit en verantwoording. Elke variant heeft zijn eigen uitwassen. *Professional sociology* is de '*sine qua non*' van de sociologie: zonder deze vorm van kennisontwikkeling kunnen ook de andere vormen niet bestaan. *Professional sociology* tracht theoretisch-empirische kennis voort te brengen, legitimeert zich op basis van wetenschappelijke normen en legt verantwoording af aan vakgenoten. Dit is wat de verkenningcommissie academische sociologie noemt. Dit type sociologiebeoefening draagt het risico in zich *self-referential* te worden; een eigen, gesloten wereld met eigen regels en thema's, die zich volledig onttrekt aan de samenleving en door buitenstaanders irrelevant wordt gevonden. Een herkenbaar schrikbeeld.

Een tweede vorm van sociologiebeoefening is de *critical sociology*. Hier wordt kennis ontwikkeld over de grondslagen van de discipline, gelegitimeerd in morele uitgangspunten. Beoefenaren van *critical sociology* verantwoorden zich tegenover kritische intellectuelen. Hier dreigt een risico van een naar binnen gekeerde dogmatische gemeenschap, die weinig interacteert met de buitenwereld.

De beide resterende vormen van sociologiebeoefening richten zich niet op een academisch, maar op een ander publiek. *Policy sociology* probeert praktische kennis te genereren, vindt haar legitimatie daarmee in effectiviteit en legt verantwoording af aan klanten of opdrachtgevers. De afhankelijkheid van externe financiers brengt serieuze risico's met zich mee. Beroepsbeoefenaren kunnen hun onafhankelijkheid verliezen, in hun handelen worden gekortwiekend door contractuele verplichtingen en overgaan tot een onderdanige 'u vraagt wij draaien'-dienstverlening.

De vierde variant noemt Burawoy *public sociology*. Hier gaat het om het imago van de sociologie bij het brede publiek. De legitimatie van deze vorm van sociologiebeoefening berust op ervaren relevantie, zulks te beoordelen door het publiek waarmee men communiceert. Deze vorm van sociologiebeoefening loopt het gevaar van populisme en als vaantje mee te dansen op de veranderlijke wind in het publieke debat. *Public sociology* kan ook doorslaan naar de andere kant als sociologen denken de enige waarheid over de samenleving in pacht te hebben en zich laatdunkend uitlaten over allen die die waarheid maar niet onder ogen willen zien.

Ik sta even stil bij deze vier typen sociologiebeoefening om te benadrukken dat ze in essentie van elkaar verschillen: het gaat om verschillende vormen van kennisontwikkeling, met een eigen dynamiek en met eigen criteria. Het gaat mis als we criteria voor de ene variant van kennisontwikkeling onverminderd toepassen op een andere variant. Uit de reacties op het pleidooi van Burawoy blijkt hierover de nodige verwarring te bestaan. Menig academisch socioloog meent ook praktijksociologie te beoefenen door beleidsaanbevelingen te formuleren en stukjes te schrijven in vaktijdschriften (onder andere Brady, 2004; Tittle, 2004; Kalleberg, 2005). Reden om even wat langer bij deze kwestie stil te staan.

Ook in Nederland eindigt menig proefschrift tegenwoordig met beleidsaanbevelingen. Ook gevorderde academische sociologiebeoefenaars trachten hun onderzoek uit te laten monden in beleidsaanbevelingen, hiertoe al dan niet gedwongen door hun geldschietter. Op deze wijze richt de academische sociologie zich inderdaad tot een breder publiek. Maar een afrondend hoofdstuk met aanwijzingen voor beleid maakt een onderzoek nog geen beleidssociologie. Het leveren van een bijdrage aan het ontwikkelen van wetenschappelijke kennis is hier het doel, de beleidsaanbevelingen zijn in het gunstigste geval een bijproduct. Beleidssociologie richt de kennisontwikkeling zelf primair op het ontwikkelen van effectieve interventies. De beoordeling is niet aan een promotiecommissie of een redactie van een wetenschappelijk tijdschrift, maar aan mensen die bij de beleidsinterventie betrokkenen zijn. Het beoordelen van proefschriften – en trouwens ook NWO-voorstellen – op een criterium als directe beleidsrelevantie en nuttigheid, gaat voorbij aan de eigenheid van zowel de academische als de beleidssociologie. Mensen die menen dat beleidsonderzoek aangevuld met ‘wat theorie’ zonder meer kan voldoen aan de criteria voor een academisch proefschrift, begaan eenzelfde dwaling.

... naar specialist

Ondanks de onderlinge verschillen behoren alle vier de typen sociologie die Burawoy onderscheidt tot een en dezelfde sociologische discipline. Het zijn specialisaties die ontstaan door arbeidsdeling. Samenwerken impliceert immers ook samen de taken verstandig verdelen. De onderlinge relaties tussen deze vier specialisaties zijn voor het voortbestaan en de ontwikkeling van de discipline essentieel.

De Verkenningscommissie heeft zich gebogen over de vraag hoe de academische sociologie ervoor staat. Over de andere drie typen sociologiebeoefening vermeldt de commissie eigenlijk bijzonder weinig. Zo lezen we in het rapport bijvoorbeeld niets over het feit dat in Nederland momenteel niet of nauwelijks een vorm van kritische sociologie wordt beoefend. Wellicht ingegeven door herinneringen aan roemruchte maar vruchteloze discussies in de jaren zeventig en tachtig, is menig socioloog die de vijftig is gepasseerd blij dat de sociologie verlost is van ideologische twisten. Zelf ben ik van na die tijd en beoordeel het sociologische landschap op dit punt als wel erg kaal. Welke Nederlandse sociologen maken anno 2006 serieus studie van de grondslagen en de geschiedenis van ons vak? Binnen de psychologie of de economie zijn leerstoelen op het terrein van grondslagen en geschiedenis van de discipline onderdeel van de betreffende vakgroepen. Voor de sociologie is dat anders; als er al wordt gereflecteerd op het vak dan gebeurt dat vanuit vakgroepen wijsbegeerte. Voor een kleine discipline als de sociologie is een leerstoel op dit terrein wellicht te veel gevraagd. Maar hoeveel aandacht besteden we aan grondslagen en geschiedenis van de sociologie in onze studieprogramma's? En hebben we over vijf of tien jaar ook nog mensen om die vakken te geven? In Groningen hebben we inmiddels ervaren dat we niemand meer konden vinden. Voor de toekomst van een zichzelf respecterend vak is dat welbeschouwd nogal beschemend.

Over de praktijksociologie zegt de verkenningscommissie ook weinig, behalve dat het een bloeiende praktijk is, dat we weinig weten wat er binnen die praktijk allemaal gebeurt en, jawel,

dat er nader onderzoek gedaan moet worden (p. 113). Onbedoeld illustreert deze aanbeveling nog eens hoe los de academische sociologie en de praktijksociologie ten opzichte van elkaar opereren. Academische sociologen ontmoeten elkaar en werken samen in het kader van eerste en tweede geldstroomonderzoek, onderzoeksscholen en (internationale) congressen. Semi-publieke en commerciële onderzoeksbureaus werken samen aan offertes en opdrachten voor derden en hebben hun eigen formele en informele organisaties om elkaar te ontmoeten. Juist omdat de interne dynamiek van sociologiebeoefening zo verschillend is, ontstaat interactie niet vanzelf. Dat vraagt om doelbewust organiseren. Interactie en dialoog tussen verschillende vormen van sociologiebeoefening kunnen bijdragen aan kritische reflectie op de handelwijze van beiden. Door het nagenoeg ontbreken van een kritische sociologie, is die interactie tussen academische en praktijksociologen in Nederland nog belangrijker dan elders.

Wat bindt sociologen?

Na de constatering dat er verschillende typen sociologiebeoefening zijn, komen we misschien wel op de belangrijkste vraag: wat bindt al die verschillende sociologen? Of anders gezegd, wat is de gemeenschappelijke basis waarop de specialisaties rusten? Wat sociologen op dit moment vooral delen, zijn de ambachtelijke vaardigheden om empirisch onderzoek te doen. In het wensbeeld van de verkenningcommissie delen we daarnaast een oriëntatie op de vier genoemde hoofdvragen van de sociologie. Maar dat is niet genoeg. Zolang er op theoretisch niveau geen integratie is, blijven de academische sociologie en de praktijksociologie twee aparte werelden die beide werken met een onvolledige cyclus van kennisontwikkeling (Glebbeek & De Vos, 2000). De academische sociologie richt zich vooral op beschrijvingsvragen (hoe zit het?) en verklaringsvragen (hoe kan het?). De praktijksociologie gaat een stap verder; daar draait het uiteindelijk om verbetervragen (hoe kan het beter?). Andere sociale wetenschappen, zoals de psychologie, de economie en ook de pedagogiek, werken met een theoretisch kader waarin beschrijvings-, verklarings- en verbetervragen met elkaar zijn verbonden. Dankzij de integratie van deze drie soorten vragen kunnen de verschillende vormen van kennisontwikkeling worden geïntegreerd, zodat sprake is van een volledige cyclus van kennisontwikkeling. Voor de sociologie geldt dat niet, met alle gevolgen voor kennisaccumulatie vandien. Om integratie tussen academische en praktijksociologie op theoretisch niveau mogelijk te maken, is het om te beginnen noodzakelijk dat ook verbetervragen tot de kern van de academische sociologie worden gerekend. En om dat voor elkaar te krijgen moeten we het eens worden over een normatief criterium, opdat uitspraken mogelijk zijn over wat meer en minder wenselijk is. De aandacht kan zich dan richten op de vraag naar condities waaronder de meer wenselijke situaties tot stand komen. In Groningen denken we met 'sociale welvaart' een dergelijk criterium te hebben geformuleerd; een criterium waar overigens ook economen steeds meer oog voor krijgen.

Met een theoretisch kader dat zowel beschrijvings-, verklarings-, als verbetervragen omvat, kunnen we als sociologische discipline het hele spectrum bestrijken van theorie- en methodenontwikkeling, via empirisch onderzoek en onderzoek naar maatschappelijke vraagstukken, tot beleidsonderzoek en -advies en deelname aan het publieke debat. Integratie vinden we op het

niveau van de theorie, specialisatie op het niveau van de specifieke activiteiten. Dat betekent trouwens ook dat niet iedereen alles hoeft te kunnen, willen of doen.

De opvatting dat de academische en de praktijksociologie in essentie een kennisrelatie met elkaar onderhouden, heeft verschillende consequenties. Bijvoorbeeld voor de publicatietaal en de criteria die wij onszelf opleggen. Op het punt van de publicatietaal schrijft de Verkenningcommissie dat Nederlands belangrijk is, net als het schrijven van boeken, maar dat sociologen vooral moeten proberen te publiceren in toptijdschriften. Wat in de praktijk Amerikaanse tijdschriften betekent. Verder staat in het rapport dat er toekomst is voor één of twee Nederlandstalige tijdschriften. Die kunnen een podium zijn voor aio's en fungeren als communicatiemiddel tussen academische en praktijksociologen. Tja. In de voorstelling van de commissie publiceren gevorderde academici kennelijk voor gevorderde academici overzees, terwijl beginnende academici hetzelfde kunstje leren door producten van mindere kwaliteit te slijten aan praktijksociologen dichterbij huis. Waarom niet één toonaangevend Nederlandstalig tijdschrift, waarin zowel academische als praktijksociologen publiceren? Ik hoor u al denken, waarom zouden die academische sociologen daar hun schaarse tijd aan besteden als het toch niet 'telt'?

Over tellen gesproken: tijdens het lezen van het rapport moest ik vaak denken aan Kerr's klassieke artikel 'On the folly of rewarding A while hoping for B' (1975:1995). Ofwel, hopen dat mensen zich niet te veel van *incentives* aan zullen trekken. Als iedereen geacht wordt alles te doen, is volstrekt voorspelbaar waar ieders tijd, aandacht en focus naar uitgaat. Terwijl een volwassen discipline juist gebaat is bij een verstandige vorm van arbeidsverdeling, opdat alle specialisaties op een hoog niveau worden beoefend, wat in ieder geval de beeldvorming rond het vak ten goede komt. Bij een volwassen taakverdeling hoort ook dat op het niveau van de discipline criteria gelden, zonder dat die allemaal op iedereen afzonderlijk van toepassing zijn. Nu de KNAW disciplines meer autonomie heeft gegeven bij het vaststellen van de criteria voor de onderzoeksvisities, hebben we een prachtige kans criteria te formuleren op geaggregeerde niveaus. Zo hoeft niet iedereen zich exclusief te richten op het publiceren in (Amerikaanse) toptijdschriften, maar kunnen anderen aan het vak bijdragen door leerboeken te schrijven, uitwisseling en samenwerking met praktijksociologen van de grond te krijgen, danwel middels activiteiten in relatie tot een breder publiek en deelname aan het maatschappelijke debat. Het is aan ons criteria te ontwikkelen die meer activiteiten zichtbaar maken en waarderen dan hetgeen we nu menen te tellen met impact- en citatiescores.

Ik zei al dat de interactie tussen academische en praktijksociologen niet vanzelf ontstaat, dat moeten we organiseren. De verkenningcommissie heeft het in dit verband vooral over schriftelijke vormen van communicatie, bijvoorbeeld in de vorm van een tijdschrift. Daar kan het niet bij blijven. Om kennis uit te wisselen, te delen en wie weet ook nog tot samenwerking te komen, zijn face-to-face interacties tussen academische en praktijksociologen nodig. Alleen ontmoeting en gesprek kunnen bijdragen aan het nuanceren van de soms nogal stereotype beelden die over en weer bestaan.

De verkenningcommissie concludeert dat het goed gaat met de academische sociologie en dat is belangrijk. Voor de toekomst van het vakgebied komt het nu aan op het combineren van integratie op het niveau van de theorie met specialisatie op het niveau van de activiteiten.

Noot

1. Sietske Waslander is als hoogleraar sociologie – in het bijzonder beleid en de sociologische praktijk – verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zij combineert de deeltijd leerstoel met freelance activiteiten als onderzoeker en adviseur. Adres: Vakgroep Sociologie, Grote Rozenstraat 31, 9712 TG Groningen. S.waslander@rug.nl

Literatuur

- Brady, D. (2004). Why public sociology may fail. *Social Forces*, 82, 1629–1638.
- Burawoy, M. (2004). Public sociologies: contradictions, dilemmas, and possibilities. *Social Forces*, 82, 1603-1618.
- Burawoy, M. (2005). 2004 Presidential address: for public sociology. *American Sociological Review*, 70, 4-28.
- Duivendak, J.W. (2006). De toekomst van beleidsonderzoek: enkele gedachten over bruikbaarheid, wetenschappelijkheid, onafhankelijkheid, normativiteit en feitelijkheid. In G. Engbersen & J. de Haan (red.), *Balans en toekomst van de sociologie* (pp. 277-283). Amsterdam: Amsterdam University Press, Pallas Publications.
- Engbersen, E. & J. de Haan (2006). *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Amsterdam University Press, Pallas Publications.
- Glebbeeck, A.C. & H. de Vos (2000). Heeft de sociologie een toekomst? Over de hardnekkige onvolledigheid van de sociologische beroepsopvatting. *Mens & Maatschappij*, 75, 277-297.
- Kalleberg, R. (2005). What is 'public sociology'? Why and how should it be made stronger? *The British Journal of Sociology*, 56, 387-393.
- Kerr, J. (1995). On the folly of rewarding A while hoping for B. *Academy of Management Executive*, 9, 7-14 (herdruk van het oorspronkelijke artikel uit 1975).
- KNAW (2006). *Samenleven en samenwerken. Een toekomst voor de Nederlandse sociologie*. Verkenningen Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Amsterdam: KNAW.
- Tittle, Ch.R. (2004). The arrogance of public sociology. *Social Forces*, 82, 1639-1643.
- Ultee, W.C., W.A. Arts & H.D. Flap (2003). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Derde herziene druk. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Waslander, S. (2003). *Boven het maaiveld; beter zicht voor de socioloog*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, 1 april 2003. Groningen: De Bie.
- Waslander, S. & A.C. Glebbeek (in druk). Over de sociologie in de onderwijssociologie. Waarom sociologen hun eigen vak serieus moeten nemen. In M.H. Bosman & S. Waslander (red.), *Over kansen, competenties en cohesie*. Assen: Van Gorcum.